

חלום ולא מודע ממשי¹

רם מנדיל

אתחיל מהצהרתו הקלאסית של פרויד לגבי החלום כדרך המלך ללא מודע, ושהאופן לצעוד בדרך זו הוא באמצעות הפירוש, במידה שהחלום הוא מסר מוצפן דרכו מתגשם מימוש המשאלה.

נוכל לומר כי החלום התובע פירוש מצביע אל הלא מודע, אבל גם אל ההעברה. מסמנים מופנים אל האנליטיקאי עם הציפייה שיגיח אפקט של משמעות וכתוצאה שחרור של אמת הנשמרת במארג החלומות. מצד שני, נוכל לשאול את עצמנו באיזה אופן ניתן לחשוב גם על החלום כדרך להיכנס אל הלא מודע הממשי.

ברגע שבו פרויד עובר אל ניתוח החלומות הטראומטיים, כפי שהוא מציג אותם ב-"מעבר לעקרון ההנאה", מתחוור לנו כי החלומות לא נראים כנמצאים באופן בלעדי בשירות עקרון ההנאה ושימור החלום, אלא מקושרים לאפקטים המציקים של עקרון אחר שהנו מעבר להפקת הנאה.

נוכל לומר כי ההתייחסות ללא מודע הממשי בחלומות תצטרך להביא בחשבון לא רק את הקשרים בין החלום למימוש המשאלה, כפי שפרויד הניח מלכתחילה, אלא גם בעיקר את היחסים בין חלומות ודחפים. במובן זה, בכוונתי להציע כאן כי נוכל לשקול שתי אופניות של קשר בין החלום ללא מודע הממשי, לאמור, המפגש עם טבור החלום וההתעוררות.

"טבור החלום"

התייחסות ראשונה לאופן רישום הממשי בחלום יכולה להיות מקושרת למה שפרויד מכנה "טבור החלום", אותו חלק בחלום אשר מתנגד לפירוש. טבור החלום אינו מופיע כלקונה אלא כמארג, כ"פקעת של מחשבות-חלום שאינן ניתנות לפרימה, אך גם אין להן תרומה נוספת לתוכן החלום". מנקודת מבט סמנטית, טבור החלום הנו מהסדר של האטימות, "מקום בו החלום מתיישב בלא מוכר" (Unerkannt).

במענה לשאלתו של מרסל ריטר, וכבר מנקודת המבט של הוראתו האחרונה, לאקאן מציין כי אין להתייחס אל ה-Unerkannt הזה, כאל ה-"לא מוכר" - כפי שנהוג לתרגם - "לא מוכר/ידוע", אלא כאל "זה שלא ניתן לקבלו כמוכר", בדומה להדחקה הראשונית (Urverdrängung). במובן זה, ניתן להבין את מושג טבור החלום משתי נקודות מבט: מצד אחד הוא עשוי להיחשב כחור – בו המובן חומק – ומצד שני יש להכיר בו ככתם, כצלוקת, כמה שהוא "סימן של הדרת ההווה המדברת ביחס להיווצרותה", היווצרותה למשל כמו ההיווצרות בשליה. במובן זה, במקום כלשהו בחלום, הייצוג של החלום משמר את הסימן של גבולות הייצוג עצמו.

¹ פורסם לקראת הכנס ה-XII של ה-AMP "החלום - פירושו והשימוש בו בריפוי הלאקאניאני", שנדחה לדצמבר 2020, באתר הכנס: <https://congresoamp2020.com>. התרגום מספרדית.

ואז לאקאן יחשיב את טבור החלום בממד הגופני שלו. נוכל להתייחס לטבור כאל מארג, תסבוכת או קשר, אך ורק אם נביא בחשבון כי הוא מתייחס ל"חור שנסגר" (qui s'est bouclé).

כך, טבור החלום יכול להיות קשור להגחה בחלום של מה שנמצא מחוץ לגבולות הפירוש. ואטימות זו נוצרת בדיוק בהסתבכות של מובנים אפשריים. נוכל לומר כי זה בגלל אפקט זה של חור, ש – בסגנונו של גויס – המובן מתרוקן, מייצר עם בריחתו את האפקט של ממשי אשר נרשם שם.

ההתעוררות

דרך אחרת להתייחס ללא מודע הממשי כפי שעולה מהחלומות היא בקשר להתעוררות. יש לערוך כאן הבחנה, בהתבסס על הערתם של סילביה באודיני ופאביאן נפרסטק במפגש ה-AMP בינואר האחרון. עבור פרויד, החלום, כדרך להיכנס ללא מודע, נתפס מנקודת המבט של "משאלה לישון". עבור לאקאן, לעומת זאת, הסוגייה שמופיעה כאשר הוא מתייחס ללא מודע נובעת מהיחס בין החלום להתעוררות. דרך ההתעוררות לאקאן מזהה בחלום פונקציה חדשה מעבר להמשך של המשאלה לישון. ליתר דיוק, נוכל לומר כי סימני הממשי לא יהיו בהתעוררות עצמה, אלא במה שבחלום גרם להתעוררות.

כך, הוא יפרש מחדש את החלום - "אבא, האינך רואה שאני בוער" בדרך שונה מפרויד אשר זיהה בחלום זה את האיווי של האב לחוש מחדש את נוכחות הבן החי. הדגש יהיה על מה שגרם להתעוררות, לא הרעש של נר שנופל בחדר הסמוך, אלא המשפט שהבן אמר בחלום - "אבא, האינך רואה שאני בוער" - ביטוי אשר עבור האב נוגע במה שלא ניתן לשאתו. ההתעוררות מגיעה כאן ומשרתת שתי פונקציות: זו של הרכבה מחדש של "מציאות בנויה ומיוצגת" - ולכן כהגנה המשחזרת או משקמת באופן כלשהו, את החלימה, אפילו בערות - ובו זמנית חושפת את הנוכחות של הממשי באותה התעוררות, כאשר החלום נתקל בהיעדר הייצוג ונותר רק מייצג של ייצוג או של דימוי (Vorstellungsrepräsentanz).

אפילו מן הפרספקטיבה של ההתעוררות, שיקוליו של לאקאן בנוגע ליחסים בין ההתעוררות והגוף צריכים להילקח בחשבון, כפי שאנו רואים בהערתה של קתרין מילוט מתוך שאלתה ללאקאן ב-1977, ביחס ל "משאלה למוות" אותה העלה פרויד בעקרון הנירוונה.

אין זה אפשרי לחקור כאן את כל התהודות של התשובה הניתנת על ידי לאקאן, אלא רק להדגיש את היחס שהוא מנסח בין ההתעוררות לגוף. עבור לאקאן, אין אפשרות להתעלם בהווייה המדברת מן הפגיעה של מנגנון השפה בגוף, וזה בדיוק מה שמבטיח את עקביות ושימור הגוף. "ההתעוררות המוחלטת", אותה יש להבין כאן כהתעוררות הכוללת אפילו את הגוף, כמו למשל, השחרור שלו מן הסמלי, היא משהו שאינו מחזיק, מפני שהיא מתלכדת עם ההרס שלו, כיוון שזה יהיה גוף הנמסר להתענגות של דחף המוות. לאקאן אף מתייחס לרעיון של "התעוררות מוחלטת" כחלום בפני עצמו, בו תושג "תודעה טוטלית ומוחלטת", ובו יושג ידע מוחלט לגבי הממשי, כולל לגבי היחס המיני. במובן זה, ניתן לומר שהחיים בהתגלמותם, הם מעבר לכל התעוררות מוחלטת. ונוכל לומר כי, מעצם העובדה שהלשון דרה בהווייה המדברת, האיווי יהיה תמיד ברמה של חלומות.

לסיכום, ארצה להפנות את תשומת לבכם להיקף ההתייחסות לרעיון החלום בהוראתו של לאקאן; ההתייחסות לחלום אינה רק בהקשר של השינה, אלא, כפי שלאקאן מדגיש, אנו חולמים גם במצב של ערות. היה כדאי לחקור עוד נוכחות זו של החלום במצב ערות ואת הסימנים לכך, שגם כשערים - אנו חולמים. אבל ישנה נקודה נוספת שיהיה מעניין לדון בה בכנס שלנו, והיא שלחלום זה משהו שמתייחס גם לגוף, אם זה מן הפרספקטיבה שהגוף חולם, מה שמקיים את המרקם או המוצקות של הגוף - יש לו מבנה של חלום. יהיה זה גם מעניין לחקור את האפשרות שהאיווי שיוכל להגיח משם יהיה מפוכח, הן ביחס לטבע החלום של אותו מרקם, כמו גם לממשי אשר מופיע שם.

חלום

לאחר הפאס, החולם ממשיך לחלום חלומות תכופים על האנליטיקאי. אחד מחלומות אלה מושך תשומת לב. זוהי סצינה בה האנליטיקאי נמצא מול האנליזנט, שניהם עומדים. החולם הוא בעמדת הצופה אשר רושם את הדיאלוג:

האנליטיקאי: "מעולם לא התעניינתי במשהו מהדברים שאמרת או עשית".

אנליזנט: "אבל זהו הדבר הגרוע ביותר שמישהו יכול לשמוע מן האחר!".

החולם לא מתעורר. מה שתופס את תשומת לבו אינו האמירה הקשה מצד האנליטיקאי, אלא התשובה שניתנה על ידי החולם. תשובה עמה הוא אינו מזדהה עוד. המשפט של האנליטיקאי אינו יוצר טינה כלשהי, לא קינה ולא תביעה. עם זאת, הנוכחות החמקמקה של האנליטיקאי מסומנת כאן, דרך האמירה שלו וההפניה שלו.

מה לעשות עם חלום זה כאשר הוא מופיע במרחב שלאחר הפאס? נראה היה לחולם, ברגע הראשון, שלא יהיה זה נחוץ עוד להפנות אותו אל הפירוש של האנליטיקאי. אך בו זמנית, היה בטוח שצריך לתת לו יעוד כלשהו. שזה היה נחוץ לעשות לו היסטוריוזציה. מה שיאפשר לחולם לאמת שמה שעבד באנליזה לא היה העניין של האנליטיקאי במה שהוא, האנליזנט, אמר או עשה, אלא הסימן של הנוכחות, אותה ניתן לצמצם לאמירה.

תרגום: עמיר סנדר

קריאה ועריכה: סולי פלומנבאום, מבל גרייבר ותמי וייל